

Paula Góralczyk-Mowczan

Okropni czy wspaniali? Nauczanie języka polskiego jako obcego a negocjowanie znaczeń : (na podstawie tekstów podręcznikowych)

Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców 21,
137-144

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

*Paula Góralczyk-Mowczan**

OKROPNI CZY WSPANIALI? NAUCZANIE JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO A NEGOCJOWANIE ZNACZEŃ (NA PODSTAWIE TEKSTÓW PODRĘCZNIKOWYCH)

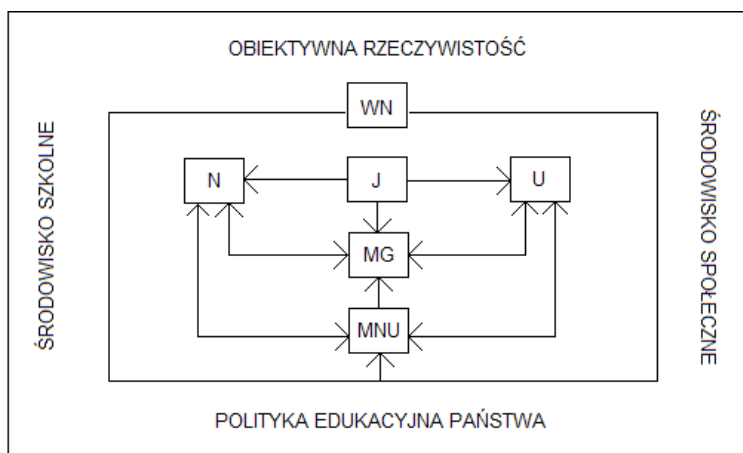
Słowa kluczowe: językowy obraz, język polski jako obcy, negocjowanie znaczeń, podręczniki

Streszczenie. W artykule zwrócono uwagę na zjawisko negocjowania znaczeń podczas nauczania języka obcego. Zaakcentowana została rola podręczników do nauczania języka polskiego jako obcego w procesie glottodydaktycznym. Omówiono trudności wynikające z analizowania językowego obrazu Polaków na podstawie tekstów podręcznikowych. Podkreślone zostały korzyści, jakie niesie za sobą negocjowanie znaczeń na lekcji języka obcego. Scharakteryzowano korelację wyników negocjacji ze społeczno-kulturowo-psychicznym uwarunkowaniem interlokutorów.

Podręcznik, uznawany za materiał glottodydaktyczny, to jeden z podstawowych elementów układu glottodydaktycznego. Najnowszy schemat owego układu zawdzięczamy W. Pfeifferowi. Uwzględnia on: „nauczyciela (N), ucznia (U), język (J), materiały glottodydaktyczne (MG), metodę nauczania i uczenia się (MNU), warunki nauczania (WN) i rzeczywistość obiektywną (RO). Relacje między poszczególnymi elementami układu przedstawiają się w formie graficznej następująco” (za: Piegzik 2006, s. 20).

Zgodnie z założeniami podejścia komunikacyjnego (Komorowska 2009, s. 33–34) podręcznik stanowi źródło nie tylko kompetencji językowej, ale i komunikacyjnej, kulturowej (Mały słownik... 2000, s. 86–87), jest „swego rodzaju wizjerem, przez który obcokrajowiec ogląda nowy świat” (Strzelecka, Sztabnicka 2012, s. 246). Teksty zamieszczone w podręcznikach do nauczania JPJO przybliżają cudzoziemcom polską rzeczywistość, wpływają na ich przychylność bądź niechęć do Polski i Polaków, co stanowi ważny czynnik podczas nauki języka oraz asymilacji kulturowej. Dlatego też podręczniki stały się ważnym przedmiotem badań glottodydaktycznych. Do dziś autorzy artykułów naukowych analizowali m. in. obraz Polki i Polaka (Stankiewicz, Żurek 2010), językowy obraz polskiej

* paulagoralczyk@gmail.com, Katedra Lingwistyki Stosowanej i Kulturowej, Instytut Filologii Polskiej, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Łódzki, ul. Pomorska 171/173, 90-236 Łódź.

Rys. 1 Układ glottodydaktyczny W. Pfeiffera

rodziny (Strzelecka 2011), również w ujęciu diachronicznym (Dąbrowska, Pasieka 2008), obecność stereotypów w podręcznikach (Dąbrowska 1998), występowanie informacji z zakresu wiedzy o naszym kraju (Jelonkiewicz 2004) i jego kulturze (Stankiewicz 2008) oraz opinie samych cudzoziemców na temat polskich podręczników (Piekot, Zarzeczny 2010). Przykłady tego typu artykułów można mnożyć. W Katedrze Lingwistyki Stosowanej i Kulturowej UŁ mgr Aneta Strzelecka pod opieką prof. Bożeny Ostromięckiej-Frączak napisała rozprawę doktorską, której celem było ukazanie całościowego obrazu Polski, Polaków i polskiej kultury w podręcznikach do nauczania JPJO. Tematem mojej pracy magisterskiej był również językowy obraz polskiej rodziny w wybranych podręcznikach, który skonfrontowałam z współczesnymi polskimi realiami. Najtrudniejszym etapem moich prac okazała się analiza cech charakteru członków rodzin zaprezentowanych w podręcznikach.

Cechy charakteru to ważny element składający się na obraz polskiej rodziny. W podręcznikach mamy jednak do czynienia z niewielką ilością tego rodzaju materiału. O cechach charakteru trzeba wnioskować m. in. na podstawie zachowania, sposobu bycia czy rozmów podręcznikowych członków rodzin. Podczas dokonywania takich interpretacji i analiz nierzadko nasuwa się wątpliwość, czy w danym przypadku mamy do czynienia ze stałą cechą charakteru, czy też z chwilowym, jednorazowym stanem emocjonalnym, intelektualnym. Chcąc przedstawić jak najszerszy, kompletny obraz Polaków, badacze muszą podjąć próbę interpretacji i negocjacji z tekstem. Nie można jednak zapominać, że podręcznik to nie tylko przedmiot badań naukowców, ale też materiał wykorzystywany przez lektorów i uczących się. Na lekcjach języka obcego przedmiotem negocjacji stają się nie tylko jego elementy, ale również wiedza o kraju, którego język chce się przyswoić. Przez negocjacje rozumiem „działania dyskursywne zmierzające do uzgodnienia

znaczenia w sytuacji zaistniałego bądź spodziewanego problemu z porozumieniem się uczestników komunikacji” (Szymankiewicz 2002, s. 29). Negocjacje na poziomie treści są niezwykle ważne, ponieważ cudzoziemiec musi zapoznać się nie tylko z językiem ale i z kulturą, obyczajami, zwyczajami, wartościami kraju, do którego przybył. Negocjacje na podstawie podręcznikowych tekstów, w których opisani są członkowie rodzin, to dobra metoda poszerzania i pogłębiania wiedzy o Polsce i Polakach.

Ocena charakteru podręcznikowych postaci najłatwiejsza jest oczywiście wtedy, gdy cechy zostały w tekście wymienione i nazwane wprost. Zazwyczaj są one pozytywne¹.

Agnieszka [...] jest ładna, ambitna i inteligentna (Miodunka 2001, s. 9).

Wujek Emil ma już prawie czterdzieści lat, ale jest bardzo zabawny (Szelc-Mays, Rybicka 2003, s. 36).

Państwo Guzikowie bardzo spodobali się Filipowi. Są mili, weseli, gościnni i bardzo życzliwi (Kucharczyk 1993, s. 21).

Zdarzają się jednak teksty, w których podręcznikowi bohaterowie z pewnych względów wypowiadają się nieprzychylnie o innych:.

Agnieszka – Podobno kochasz mojego brata?

Agata – Tak, kocham go. Jestem szczęśliwa.

Agnieszka – Możemy porozmawiać?

Agata – O kim? O czym?

Agnieszka – O nim. O moim bracie, o Adamie.

Agata – O Adamie, twoim bracie? Ciągle o nim myślę. Wiem o nim wszystko.

Agnieszka – Myślę, że ja wiem więcej o nim. Jestem jego siostrą. Wiem, że jest zazdrosny, skąpy i niestały w uczuciach.

Agata – To są kłamstwa. Źle świadczy o Tobie, że tak mówisz.

Agnieszka – Wiem coś i o tobie.

Agata – O mnie? (Mędak 1997, s. 132).

Dlaczego siostra przedstawiła swego brata w tak złym świetle? Czy naprawdę tak o nim myśli? A może chce odstraszyć zakochaną w nim dziewczynę? Czy Agnieszka jest zazdrosna, złośliwa? A może to błędna interpretacja jej zachowania? Powyższy tekst stanowi ciekawy materiał do negocjacji na lekcji JPJO.

Inny przykład to rozmowa, w której jedna z postaci argumentuje, dlaczego nie lubi pewnej kobiety. Na podstawie tego dialogu studenci mogą podjąć próbę scharakteryzowania postaci B.

¹ Należy jednak pamiętać, że tego rodzaju analizy nigdy nie są do końca obiektywne. Odczucia badaczy wpływają na interpretację materiału i same w sobie mogą, a nawet powinny stanowić przedmiot dalszych weryfikacji.

A – *Dlaczego nie lubisz Krzysztofa i mnie?*

B – *Nie wiem, dlaczego nie lubię Krzysztofa i ciebie. Nie lubię Krzysztofa, ani jego żony Bożeny.*

A – *Nie wiedziałem, że jej też nie lubisz?*

B – *Nie lubię jej, ponieważ ona plotkuje. O wszystkich. Plotkuje o znajomych, plotkuje o sąsiadach, plotkuje nawet o tych, których widziała jeden raz.*

A – *Jej mąż nie plotkuje. A jego też nie lubisz. Lubisz przynajmniej ich dzieci, Jacka i Małgosię?*

B – *Lubię jego i lubię ją. Jacek jest bardzo delikatny i dobrze wychowany. Jego siostra jest miła. Rozkoszne dziecko* (Mędak 1997, s. 188).

Kolejny przykład to charakterystyka dziadka:

Mój dziadek Piotr jest pisarzem. Publikuje każdego roku jedną książkę. Jest zawsze smutny i zamyślony. Nigdy się nie śmieje (Mędak 1997, s. 55).

Wnuczek, używając określeń *zawsze smutny, nigdy się nie śmieje*, zarysował ponure² usposobienie dziadka. Krótkie i klarowne zdania wydają się jednak budować opis obiektywny, pozbawiony negatywnych emocji, które towarzyszyły dwóm poprzednim przykładom. Emocje podmiotów mówiących w podręcznikowych tekstach to kluczowy element determinujący opisy charakterów innych postaci. To też przyczynek do kulturowych porównań wzorców zachowań. Czy bowiem w każdej kulturze wnuczek odważy się równie otwarcie ocenić swojego dziadka, a tym bardziej opisać go takimi słowami? Negocjacje na poziomie składniowym to równie ciekawe i warte przeanalizowania zagadnienie. Czy na pewno i czy zawsze krótkie, klarowne zdania wskazują na brak silnych emocji, dystans i obiektywizm? Oto gotowy temat do dyskusji i negocjacji na lekcji JPJO.

O cechach charakteru nie zawsze dowiadujemy się w tak bezpośredni sposób. Niektóre teksty zmuszają nas do wydobywania znaczeń z kontekstów i sytuacji:

Ojciec pracuje cały dzień. Bardzo rzadko jest w domu. [...] Moja babcia Ewa pracuje cały dzień w domu. Gotuje obiady, sprząta, pierze, robi zakupy. Zawsze jest zadowolona. Kiedy ma czas, czyta książki dziadka. Ciągłe powtarza: „Jaka to dobra książka. Nasz dziadek jest naprawdę znakomitym pisarzem” (Mędak 1997, s. 55).

Ojciec jest więc zapracowany, a babcia, żona tego samego, smutnego i zamyślonego dziadka, jest pracowita. Czy można wywnioskować, na podstawie dwóch ostatnich zdań cytowanego fragmentu, że Ewa jest również wspierającą żoną? Można mieć co do tego wątpliwości. Nie możemy być przecież pewni, jakie są motywy jej zachowania względem męża ani czy jej ocena książek podyktowana jest uczuciami, czy też własnym, szczerym przekonaniem. Zapewne reprezentanci

² To określenie również powinno zostać poddane negocjacji, ponieważ wynika z subiektywnej opinii autorki artykułu.

kultur wschodnich i zachodnich będą mieli odmienne opinie na ten temat. Negocjacje posłużą w tym przypadku nie tylko jako materiał do porównań kulturowych, ale również poszerzą leksykę studentów o kolejne przymiotniki, takie jak np.: *zpracowany, pracowita, szczęśliwa, nieszczęśliwa, szczerza, nieszczerza, podporządkowana* itd. Warto w tym miejscu podkreślić, że teksty, które docelowo przeznaczone są do wykorzystania na kursach na niższych poziomach, stanowią mogą materiał negocjacji również na zajęciach na poziomach zaawansowanych.

Autorzy podręczników przemycają stereotypowe obrazy również w dowcipach.

Na peronie czule żegnają się on i ona. Wreszcie dziewczyna cała zapłakana wsiada do wagonu. W przedziale pasażerowie wzruszeni tą romantyczną sceną pytają:

– Na długo pożegnała pani męża?

– Ależ ja wracam do męża (Kita, Skudrzykowa 2002, s. 224).

Jak pisał Jerzy Bartmiński, jedyną siłą przewyciężającą stereotypy jest humor. „Znajomość stereotypów jest wręcz warunkiem zrozumienia, o co chodzi, warunkiem zdrowego (spontanicznego) śmiechu” (Bartmiński 2007, s. 110). Nim jednak dekodowanie humoru stanie się możliwe, studenci będą musieli zapoznać się z nową kulturą i nową rzeczywistością oraz spróbować ją zrozumieć, a służyć temu mogą m. in. strategie negocjacji.

Analiza wyekscerpowanego na potrzeby mojej pracy magisterskiej materiału wykazała, iż autorzy (przede wszystkim starszych³) podręczników kreują wyidealizowany obraz Polaków przedstawiając ich jako ludzi gościnnych, miłych, troskliwych, opiekuńczych, pracowitych i mądrych. Nie jest to jednak obraz bez skaz.

Damian – *Cześć! Słyszałem, że się przeprowadziliś.*

Filip – *A tak – zrobiłem to głupstwo.*

Damian – *Nie jesteś zadowolony z mieszkania czy z gospodarzy?*

Filip – *Z gospodarzy. To okropni ludzie.*

Damian – *Pewnie są hałaśliwi, kłótlivi i ordynarni.*

Filip – *Wprost przeciwnie – są mili, uprzejmi, życzliwi i gościnni.*

Damian – *Nic nie rozumiem. Jacy oni w końcu są – okropni czy wspaniali?*

Filip – *Posłuchaj tylko! Wracam do domu, chcę się położyć, a moja gospodyni już częstuje mnie herbatą i kawą, podaje ciasteczka, wypytuje, gdzie byłem, co robiłem. Kichnę dwa razy – a ona przynosi lekarstwa, dzwoni po lekarza...*

Damian – *No tak. Ta Pani trochę przesadza.*

³ Podręczniki nowsze i przeznaczone na wyższe poziomy, takie jak np. *Kto czyta – nie błądzi* czy *Per aspera ad astra* Anny Seretny, są coraz bardziej urozmaicane treściowo, a ich tematyka wiernie oddaje współczesne polskie realia. Autorzy, starając się ukazywać historie zwykłych Polaków, borykających się z trudami życia codziennego, uwzględniają w owych publikacjach aspekty ważne i aktualne dla naszego kraju. To czyni z tych podręczników lepsze źródło poznawania państwa, którego języka chce się nauczyć coraz więcej cudzoziemców.

Filip – *Ale to nic! Najgorsze są kolacje! Zapraszają, każą jeść, pić, pić i pić!*

Damian – *Widzisz, to jest polska gościnność.*

Filip – *Ale kto to wytrzyma!* (Kucharczyk 1993, s. 22–23).

Jakie zatem są podreźnikowe rodziny? Jacy jesteśmy my, Polacy? Okropni czy wspaniali? Opinie cudzoziemców będą zróżnicowane i zależne od wielu czynników. Ważne jednak, aby podczas lektoratu jego prowadzący zachęcał uczestników do negocjacji i interpretacji materiałów glottodydaktycznych, a nie do ich bezrefleksyjnego przyjmowania i przyswajania. Rolą i celem lektora powinno być stymulowanie studentów do „aktywności dyskursywnej i poznawczej, do czynnego poszukiwania i budowania znaczenia” (Szymankiewicz 2002, s. 30). Wynik negocjacji jest uzależniony nie tylko od metody pracy nauczyciela, ale również od społeczno-kulturowo-psychicznych uwarunkowań uczących się języka obcego.

W ujęciu psychologicznym różnice kulturowe oznaczają różnice sposobów spostrzegania świata, organizacji procesów poznawczych [...] czy wzorów konstruowania relacji społecznych. Każdy z uczestników interakcji spostrzega i interpretuje doświadczaną sytuację oraz jej poszczególne składowe [...], przyjmując jako punkt odniesienia przede wszystkim własną kulturę, oczekiwania i doświadczenia. [...] Wchodzących w interakcję cechuje nie tylko powiązanie z określonym kręgiem kulturowym, lecz także właściwości różnicujące w obrębie danego kręgu (jak płeć, wiek, wyznanie religijne, pochodzenie społeczne, wykształcenie, status społeczny, środowisko zamieszkania). Sprawiają one, iż przedstawiciele tego samego kręgu kulturowego, pochodząc z różnych środowisk społecznych i dysponując odmiennym poziomem wykształcenia i doświadczenia, będą uruchamiali odmienne stany oczekiwań i skrypty komunikacyjne. Osoby o zbliżonym poziomie wykształcenia, pochodzeniu środowiskowym i doświadczeniu zawodowym, mimo wywodzenia się z odmiennych kręgów kulturowych, mogą natomiast szybko nawiązać dobre porozumienie (Błęszyńska 2013, s. 140).

Na wynik negocjacji mają wpływ również cechy indywidualne interlokutorów. Za sprzyjające lepszej komunikacji uznaje się następujące z nich: „empatyczność, otwartość poznawczą, zdolność wglądu i kontrolowania własnego EGO i emocji, tolerancyjność, szacunek dla innych i uwrażliwienie kulturowe” (Błęszyńska 2013, s. 142).

W układzie glottodydaktycznym, rozumianym jako proces komunikacyjny i jako porozumienie, lektor musi odgrywać rolę przewodnika po języku i kulturze. Jego zadaniem nie jest przekazanie zakodowanej informacji i wskazanie sposobów jej odcodowania według tego samego „klucza”. Lektor nie powinien podawać uczniom preferowanego, albo też jedyne słusznego wzorca interpretacji. Znaczenie powinno być negocjowane tak, aby studenci mieli szansę podjąć dyskusję i mogli odnaleźć w nowej przestrzeni znane im aspekty, zrozumieć różnice i pogłębiać swoje kompetencje, a to wszystko poprzez interpretacje, porównania i negocjacje właśnie. Zadaniem lektora jest wybranie takich metod pracy, które pomogą mu pobudzić aktywność studentów podczas zajęć, wzbudzić w nich ciekawość oraz chęć poznania nowej rzeczywistości zarówno językowej, jak i kulturowej.

WYKAZ ANALIZOWANYCH PODRĘCZNIKÓW

- Kita M., Skudrzykowa A., 2002, *Człowiek i jego świat w słowach i tekstach*, Katowice.
- Kucharczyk J., 1993, *Już mówię po polsku*, Łódź.
- Mędak S., 1997, *Chcę mówić po polsku. Polish for the Beginners*, Warszawa.
- Miodunka W., 2001, *Cześć, jak się masz?*, cz. I: *Spotykamy się w Polsce*, Kraków.
- Szelc-Mays M., Rybicka E., 2003, *Słowa i słówka. Podręcznik do nauczania słownictwa i gramatyki dla początkujących*, Kraków.

BIBLIOGRAFIA

- Bartmiński J., 2007, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Lublin.
- Błężyńska K., 2013, *Komunikacja międzykulturowa jako negocjowanie znaczeń*, <http://hdl.handle.net/11320/668> [19.04.2014].
- Dąbrowska A., 1998, *Czy istnieje w podręcznikach języka polskiego dla cudzoziemców obraz Polski i Polaków? (Próba znalezienia stereotypów)*, <http://www.lingwistyka.uni.wroc.pl/jk/spis12.htm> [06.12.2012].
- Dąbrowska A., Pasięka M., 2008, *Obraz rodziny w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego. Ujęcie diachroniczne*, [w:] *W poszukiwaniu nowych rozwiązań. Dydaktyka języka polskiego jako obcego u progu XXI wieku*, red. W. Miodunka, A. Seretny, Kraków, s. 347–363.
- Jelonkiewicz M., 2004, *Wiedza o Polsce jako element nauczania cudzoziemców języka polskiego jako obcego. Przegląd wybranych materiałów dydaktycznych i pomocniczych*, [w:] *Kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Stan obecny – programy nauczania – pomoce dydaktyczne*, red. W. Miodunka, Kraków, s. 37–52.
- Komorowska H., 2009, *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa.
- Mały słownik terminologiczny z zakresu socjolingwistyki i pragmatyki językowej*, 2000, red. A. Skudrzykowa i K. Urban, Kraków–Warszawa.
- Piegiż W., 2006, *Układ glottodydaktyczny jako przedmiot badań glottodydaktyki*, „*Języki Obce w Szkole*”, nr 5, s. 16–21.
- Piekot T., Zarzeczny G., 2010, *Między zdrowym rozsądkiem a polityczną poprawnością – polskie podręczniki do nauczania języka polskiego jako obcego oczami cudzoziemców*, „*Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*”, nr 17, red. G. Zarzycka, G. Rudziński, Łódź, 517–528.
- Stankiewicz K., 2008, *Przekaz kulturowy w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego*, [w:] *W poszukiwaniu nowych rozwiązań. Dydaktyka języka polskiego jako obcego u progu XXI wieku*, red. W. Miodunka, A. Seretny, Kraków, 337–345.
- Stankiewicz K., Żurek A., 2010, *Obraz Polki/Polaka w serii podręczników do nauczania języka polskiego jako obcego „Hurra!!! Po polsku”*, „*Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*”, nr 17, red. G. Zarzycka, G. Rudziński, Łódź, s. 495–505.
- Strzelecka A., 2011, *Obraz polskiej rodziny w wybranych podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego*, „*Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*”, nr 18, red. B. Grochala, M. Wojenka-Karasek, Łódź, s. 327–333.
- Strzelecka A., Sztabnicka E., 2012, *Obraz kobiety w wybranych podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego*, [w:] *Kobieta w przestrzeni wizualnej*, red. A. Barska, K. Biskupska, Opole, s. 245–257.
- Szymankiewicz K., 2002, *Negocjowanie znaczenia w dyskursie szkolnym na lekcji języka obcego*, http://frantice.interklasa.pl/frantice/index/dokumenty/languages/2002_04_2.pdf?page=info&action=shwdoc&oid=3458 [19.04.2014].

Paula Góralczyk-Mowczan

**HORRIBLE OR WONDERFUL? TEACHING POLISH AS A FOREIGN LANGUAGE
AND THE NEGOTIATION OF MEANING (BASED ON TEXTS
FROM POLISH LANGUAGE COURSE BOOKS)**

Keywords: linguistic worldview, Polish as a foreign language, the negotiation of meaning, textbooks

Summary. In the article, the author describes the negotiation of meaning in teaching the Polish language. She emphasizes the role of textbooks in the teaching process and discusses the difficulties arising from the analysis of the image of Poles in these textbooks. She also stresses the advantages of the negotiation of meaning in a foreign language classroom and characterizes the relation between the outcome of the negotiations and the interlocutors' social, cultural and psychological background.